

Snježana Šušnjara

Bosansko-hercegovaška pedagogika med preteklostjo in prihodnostjo

Povzetek: Visokošolska pedagogika se je v BiH začela razvijati šele po drugi svetovni vojni na prvi univerzi, ki je bila ustanovljena leta 1949. Sprva je delovala le katedra pri Oddelku za filozofijo na novoustanovljeni Filozofski fakulteti v Sarajevu, potem je nastal Oddelek za pedagogiko in psihologijo, ki se je pozneje, leta 1988 – tik pred vojno v BiH, osamosvojil kot Oddelek za pedagogiko. Katedra za pedagogiko je bila torej uradno ustanovljena leta 1963, ob tem pa se sprašujemo, kdo so bili njeni prvi člani in kdo so bili študenti. Zanima nas, katerim idejam so sledili eni in drugi. Vsekakor sta bila ustanovitev in delovanje katedre za pedagogiko zelo pomembna za razvoj pedagoške znanosti v BiH. Profesorji Nikola Filipović, Branko Rakić, Petar Mandić in Aleksandar Bojkovski so od šestdesetih let 20. stoletja neposredno sodelovali v pripravi, konstituiranju in delovanju katedre, njenem poznejšem preoblikovanju v Oddelek za pedagogiko in psihologijo ter nato pri odcepitvi v ločen oddelek. Katedra za pedagogiko je prvo generacijo študentov vpisala leta 1963 in je poleg izobraževalne funkcije imela pomembno vlogo tudi pri razvijanju pedagoških znanosti, saj so dela njenih članov o pedagogiki vplivala na spremembo tokov znanosti v BiH, pa tudi širše. Hiter razvoj vzgojno-izobraževalnih institucij je vodil tudi v bolj suveren razvoj pedagoške teorije in prakse. Vse večje potrebe so zahtevale strokovnjake pedagoge za delo v šolah, podjetjih in socialnih službah. Skoraj vsi bodoči profesorji na katedri v Sarajevu so študirali in doktorirali v Beogradu. Večina teh študentov iz BiH, ki so takrat študirali v Beogradu, je imela končano učiteljske in 2 do 3 leta delovne dobe, nekateri pa so imeli končano tudi višjo pedagoško šolo. Prej naštetá imena so odprla nove poti, s tem ko so ti profesorji poleg razvojno aplikativnih tem preučevali tudi temeljna teoretska vprašanja pedagogike, objavljali znanstvenometodološko utemeljena dela, monografije, oblikovali in zbirali znanstveni podmladek, spodbujali izdajateljsko dejavnost in organizirali znanstvene simpozije.

Ključne besede: visokošolska pedagogika, povojno obdobje, politika, študenti, Bosna in Hercegovina

UDK: 37.013.74

Znanstveni prispevek

Dr. Snježana Šušnjara, izredna profesorica, Univerza v Sarajevu, Filozofska fakulteta, Franje Račkog 1, 71000 Sarajevo, Bosna in Hercegovina; e-naslov: ssusnjara@yahoo.com

Uvod

Bosna in Hercegovina (BiH) je v drugo svetovno vojno vstopila kot najbolj zaostalo območje predvojne Jugoslavije. Industrije je bilo malo, kmetijstvo je bilo zaostalo, šolstvo je bilo slabo razvito, prebivalstvo je bilo v glavnem nepismeno. Trije od štirih prebivalcev so bili nepismeni (Papić 1981, str. 177). Tudi vojna tem krajem ni prizanesla. Po vojni je bila BiH razdejana, bilo ni niti ene visokošolske ustanove in tudi ne izobražencev. Papić (prav tam) poudarja, da je razvoj šolstva v Evropi, pa tudi v bolj razvitih delih nekdanje skupne države, šel po naravni poti. Na razviti mreži osnovnih šol je nastajalo srednje šolstvo, ki je bilo podlaga za ustanavljanje visokih šol in fakultet. V BiH pa je bilo treba ob istem času zadovoljiti potrebe po osnovnošolskih učiteljih kot tudi po visokokvalificiranih kadrih (prav tam). Potreba po učiteljih je vplivala tudi na razvoj pedagogike kot znanosti, ki učiteljskemu poklicu daje potrebne podlage. Razvoj pedagogike kot znanosti je tako tesno povezan z (ne)razvitostjo šolskega sistema. Pedagoška misel in praksa nikakor nista ločeni entiteti in tudi nista izločeni iz konkretne družbe, nista samostojna kategorija. Obstaja dialektična povezanost med pedagoško teorijo in prakso, vzgojo in izobraževanjem ter konkretnimi ekonomskimi, političnimi, kulturnimi in zgodovinskimi družbenimi težnjami, cilji in razvojem (Bevanda 2001, str. 81).

Ker je bila BiH po drugi svetovni vojni povsem opustošena, je bilo treba na vseh področjih začeti iz nič in tako tudi v izobraževanju. Pri tem so si prizadevali, da bi svoje visokošolske institucije vzpostavili ob pomoči lastnih kadrov, sprejemali pa so tudi profesorje, ki so v BiH prihajali iz drugih krajev Jugoslavije. V tem članku poskušamo osvetliti čas, ko so po drugi svetovni vojni nastajale vzgojno-izobraževalne institucije, pokazati pomen pedagogike kot znanstvene discipline, pa tudi orisati politični okvir, v katerem so delovale visokošolske institucije. Po ustanovitvi prve univerze v Sarajevu in postopnem zagotavljanju ustreznega, politično primernega kadra se je začela ustanavljati filozofska fakulteta. Pri tem je treba posebej poudariti nastanek in razvoj Katedre za pedagogiko in pozneje Oddelka za pedagogiko na tej fakulteti, zato bodo v nadaljevanju podrobneje predstavljene razmere na tem področju. Tako bomo v članku na kratko predstavili položaj šolstva v BiH skozi zgodovino, potem situacijo na tem področju po drugi svetovni vojni ter okoliščine ob

nastanku prve univerze, filozofske fakultete in Oddelka za pedagogiko kot ogrodja za nastanek in razvoj pedagoške misli, pedagogike kot znanstvene discipline in študija pedagogike od začetka pa do danes.

Okoliščine izobraževanja v BiH pred drugo svetovno vojno

Pedagogika in njen predmet raziskovanja sta družbeno pogojena in se konstituirata v konkretni družbi, iz katere izhajata in na katere razvoj posredno in neposredno vplivata. Pedagogika je kot del družbene dejavnosti določena z materialnimi in političnimi okoliščinami družbe in odnosov, ki v tej družbi prevladujejo (Bevanda 2001, str. 81). Če bi razvoj pedagoške misli ocenjevali le na podlagi ekonomskega razvoja BiH v zgodnejših obdobjih ter na podlagi kulturnih in prosvetnih okoliščin, bi morali reči, da je bila pedagoška misel nerazvita, celo zaostala. Med teorijo in prakso je bilo veliko razhajanje. Tudi kraji nekdanje države niso enakovredno sodelovali v snovanju pedagoške teorije. Prednjačili so Zagreb, Beograd in Ljubljana, ker so imeli za to institucionalne pogoje. Že pred združitvijo Jugoslavije so obstajale velike razlike v stopnji razvitosti posameznih delov države, kjer so nekateri svojo teorijo in prakso razvijali samostojno ali v okviru Avstro-Ogrske. Razlike so bile tako v pedagoški tradiciji kot v organizaciji in konceptu celotnega šolskega sistema. Po drugi strani pa zasledimo tudi nekatere podobnosti, kot na primer utemeljenost šolskih sistemov na Herbartovi pedagogiki. Eden vidnejših zagovornikov in predstavnikov herbartizma je bil Stjepan Basariček (1848–1918), katerega učbeniki pedagogike so se skoraj 50 let uporabljali ne samo na Hrvaškem, temveč tudi v BiH (Bevanda 2001, str. 81–82). Na učiteljskišču v Sarajevu je bila v času Avstro-Ogrske pedagogika obvezen predmet v vseh štirih letnikih (Papić 1972, str. 90). Prvo letno poročilo učiteljsišča iz leta 1888 navaja, da se je v 1. letniku za poučevanje pedagogike uporabljalo Basaričkov *Vzgojeslovje (Uzgojoslovje)*, v 2. *Obče ukoslovje¹ (Opće obukoslovje)* in v 3. *Posebno ukoslovje in Kratka zgodovina pedagogike (Posebno obukoslovje in Kratka povijest pedagogije)* (Izveštaj, 1888/89).

Osnovnošolski učitelji razrednega in predmetnega pouka so se do druge svetovne vojne izobraževali predvsem na učiteljskiščih. Ker v BiH ni bilo druge znanstvenopedagoške infrastrukture, so bila učiteljsišča eno od glavnih žarišč razvijanja in negovanja pedagoške misli in prakse (Bevanda 2001, str. 112). Tisti, ki so želeli doseči višjo ali visoko izobrazbo, so odšli v sosednje dežele ali v tujino. Strokovna usposobljenost profesorjev na učiteljskiščih je bila v času Kraljevine Jugoslavije ustrezna, pedagoška skupina predmetov s številom ur in šolsko prakso pa dobro zastopana. Med drugim so bili v predmetniku naslednji predmeti: *psihologija z logiko, razvojna in pedagoška psihologija, obča pedagogika, zgodovina pedagogike, metodika, šolsko delo in filozofija* (prav tam, str. 113–114). Kakšno je bilo stanje v Kraljevini Jugoslaviji, lahko sklepamo na podlagi Zaninovičevih besed (1986, str. 5): »Stara Jugoslavija je bila glede na pismenost na predzadnjem mestu v Evropi, v Ju-

¹ Izraz ukoslovje se je nekoč uporabljal za to, čemur danes rečemo didaktika (op. prev.).

goslaviji pa je bila Bosna in Hercegovina na zadnjem mestu. Od konca prve svetovne vojne je Bosna in Hercegovina ostala tudi naprej najbolj zaostal in zapostavljen del države glede na šolstvo, posebno na osnovno šolstvo in pismenost. « Po podatkih iz leta 1922/23 je na skoraj dva milijona prebivalcev prišlo 517 osnovnih šol, ki pa jih je obiskovalo samo 78.164 otrok. Po popisu iz leta 1939 je šolo obiskovalo 150.783 otrok, za šolo zrelih pa jih je bilo 547.900. V šolah je bilo zaposlenih 2.321 učiteljev, tako da je na enega prišlo 61 učencev (prav tam, str. 7–8). Med obema vojnama v BiH ni bilo posvetnih višjih šol. Na študij se je odhajalo v druge kraje, najpogosteje v Zagreb, Beograd in Ljubljano ter na nekatere fakultete v Subotico in Skopje. Šolski nadzorniki, učitelji in profesorji na učiteljskih so bili v glavnem usposobljeni na višjih pedagoških šolah v Zagrebu in Beogradu (Bevanda 2001, str. 106). Šele leta 1946 je bila višja pedagoška šola ustanovljena v Sarajevu, v Mostarju in Banjaluki pa leta 1951. Leta 1948 je bilo v vsej BiH samo 4000 visoko izobraženih oseb (prav tam, str. 17).

Izobraževalne okoliščine v BiH po drugi svetovni vojni

Izobraževalne okoliščine v BiH po drugi svetovni vojni so bile nezavidljive. Podatki iz popisa prebivalstva leta 1953 govorijo o tem, da je bil vsak enajsti mešanec in vsak četrti kmet povsem nepismen. Pogubno je bilo to, da je bilo 18.000 zaposlenih nepismenih, med zaposlenimi pa je bilo tudi 50.000 nekvalificiranih in 50.000 polkvalificiranih delavcev, ki niso imeli niti dokončane osnovne šole, ta pa je bila pogoj za nadaljnje izpopolnjevanje. Nepismenost je bila velika težava povojnega razvoja države. Za to stanje je bilo precej krivo že obdobje pred vojno, ko je večina prebivalstva ostajala brez šole, tako je bilo okrog leta 1941 nepismenih približno 70 % prebivalstva (Šušnjara, str. 46). Osnovno šolo je obiskovalo približno 150.000 učencev s 4100 učitelji, ki so bili razporejeni na 1100 štirirazrednih osnovnih šol. V srednjih šolah je bilo približno 25.000 učencev in 1000 učiteljev ter profesorjev. Predvojna BiH razen verskih ni imela niti ene visokošolske ustanove (prav tam). Zaradi tega je prišlo do svojevrstne komunistične modernizacije, ki se je v glavnem izvajala prisilno, ponekod tudi ob uporabi represivnih sredstev, pa vendar je bil poskus prosvetljevanja zaostalih delov dežele nujen in koristen. Toda splošne zaostalosti in neizobraženosti ni bilo lahko odpraviti, zaradi posledic vojne in siromaštva pa so bile tudi zdravstveno-higienske razmere zelo kritične, še posebej v BiH, kjer je bilo po nekaterih podatkih med vojno uničenih celo 41 % zgradb (Dobrivojević 2011, str. 7). Ob tem so ostajali še naprej čvrsto zakoreninjeni predsodki in praznoverni ljudski običaji ter verovanja, kar je oblast v prizadevanju za prosvetljevanje ljudskih množic prepoznavala kot največje »nasprotnike«. Rodoljub Čolaković je na Tretjem plenumu CK predlagal, naj bosanski funkcionarji »posvetijo več pozornosti izgradnji šol in kratkotrajnim tečajem, ker je bolje imeti manj kvalificirane tečaje opismenjanja kot pa nepismene otroke« (Petranović idr. 1985, str. 342). Toda takšna politika se ni izkazala niti kot praktična niti kot pravilna. Posledica hitrega odpiranja šol brez kadrovske in materialne pogojev je bila slaba izobrazba učencev. Leta

1963 so namreč še obstajale šestletne šole, iz katerih so učenci prihajali s slabim znanjem. »Tako ni bilo redko, da se je šesti razred ustanovil na šolskem hodniku, brez najosnovnejših učil in opreme. V šolah običajno delajo trije prosvetni delavci, tako da njihov delovnik traja 8 in več ur. Če k temu dodamo čas za učne priprave, potem se številka povzpne na 12 ur dnevno, kar presega zmožnosti in norme teh učiteljev. V takšnih delovnih pogojih, kjer en učitelj vodi dva oddelka in predava 10 in več ur dnevno, je nemogoče doseči kvaliteto.« (Ivanić 1963, str. 5) Leta 1957 je bila kriza opazna v celotnem šolstvu, posebej v osnovnem, ki je bilo posebej pomembno za takratni družbeni razvoj. Eden od vidikov krize je bil osip učencev od 1. do 6. razreda. Samo polovici vpisanih v 5. razred je uspelo dokončati osnovno šolo v osmih letih. Osip se je začel že v 5. razredu, ki je bil določena prelomnica v življenju osnovnošolca. V 5. razredu se je pojavilo večje število ponavljalcev zaradi nenavajenosti otrok na večje število učiteljev in drugačne pristope k pouku. Razen tega pa je večina staršev štiriletno šolo razumela kot osnovno šolo, višje razrede pa so enačili z gimnazijo, ki je otroci na podeželju ne potrebujejo (Šušnjara 2013, str. 101).

Profesionalizacijo učiteljskega poklica so ovirale nujne potrebe po kadrih, kot so zdravniki, gradbinci, agronomi ipd. Zato je bil trud pri zagotavljanju teh kadrov pogosto postavljen pred reševanje problema nepismenosti ali odpiranje večjega števila osnovnih in srednjih šol, ki so bile v tem času še kako pomembne. V različnih intervalih se je dajala prednost eni ali drugi vrsti šol. Pojavile so se tudi pobude za ustanavljanje večjega števila fakultet, čeprav v tem času prek 50 % otrok ni obiskovalo osnovne šole, prek 60 % odraslih pa je bilo nepismenih (Papić 1981, str. 177). Še več, v Bosni je bilo celo 39 mestnih odborov, ki na svojem območju niso imeli niti ene osnovne šole, struktura učiteljskega kadra pa je bila povsem neustrezna. Celotno tri četrtine učiteljev je imelo zaključen le učiteljski tečaj namesto učiteljišča (Petranović idr. 1985, str. 352).

Ustanovitev prve univerze v BiH leta 1949

Takoj po prevzemu oblasti je nova uprava začela izvajati revolucionarno preobrazbo družbe. Ostanke stare družbe in starega sistema so bili razglašeni za »buržoazne«, »reakcionarne«, »dekadentne« in »zaostale« (Dobrivojević 2011, str. 7). V izgradnji nove, socialistične družbe se je kot nujnost zahteval obračun s starim. Prišlo je do pregona političnih nasprotnikov, kolonizacije, množičnega preseljevanja ljudi iz vasi v mesta, še posebej pa je bilo čutiti nezaupanje do intelektualcev. Vsi ti pojavi so zaznamovali prvih nekaj let socialistične Jugoslavije (prav tam). Za obdobje od 1945 do 1950 je značilna pomanjkljiva razvitost pedagoške teorije in raziskovalne dejavnosti na področju vzgoje in izobraževanja. Razvoj šolstva in pedagoške misli v BiH je imel številne podobnosti z razvojem teh področij v Jugoslaviji, vendar so se slabosti jugoslovanske pedagogike močneje in za daljši čas ohranile na območju BiH. Izkušnje sovjetske pedagogike so se postavljale v prvi plan, medtem ko so se zavračali in negativno ocenjevali dosežki meščanske pedagogike. To je mogoče dokumentirati, če sledimo *Prosvetnemu delavcu* (*Prosvetni radnik*), časopisu, ki je v Sarajevu izhajal v obdobju med 1946 in 1949. V tem časopisu izstopa število

prispevkov, prevedenih iz ruskega jezika, citatov in sklicevanj na sovjetske avtorje. Uporabljali so se sovjetski učbeniki pedagogike in drugi priročniki ter šolske knjige. Objavljeni pedagoški prispevki so bili dejansko konkretizacija odločitev državnih, partijskih in prosvetnih organov. »V metodološkem pristopu so dominirali frazerstvo, ‚citatologija‘, apologetika, dogmatizem in spekulativni deduktivizem.« (Ilić 1989, str. 104)

Pred ustanovitvijo fakultet so se maturanti iz BiH vpisovali na fakultete v Zagrebu, Beogradu in Ljubljani, štipendirala pa jih je republiška vlada (Papić 1981, str. 178). Komunistična partija Jugoslavije se je zavedala velikanskega pomanjkanja kakovostnega prosvetnega kadra, zato je podpirala ustvarjanje nove, »komunistične« inteligence (Dobrivojević 2011, str. 12). Ko so bili leta 1949 končno izpolnjeni pogoji za ustanovitev prve univerze v BiH v Sarajevu, je bilo na svečani akademiji poudarjeno, kaj univerza pomeni za izobraževanje in vzgojo novih visoko izobraženih strokovnjakov: »Odpiranje univerze v naši republiki je pomemben dogodek v zgodovini naših narodov. To ni pomembno samo za našo republiko, temveč je odprtje Univerze v Sarajevu pomemben dogodek tudi za vse narode Jugoslavije. Izgradnja naše Univerze je po eni strani pomembna, če upoštevamo, po kateri poti je šla in se razvijala Bosna in Hercegovina v preteklosti, po drugi strani pa, če upoštevamo potrebe, ki jih danes občuti naša socialistična domovina po strokovnih in visokokvalificiranih kadrih, predvsem pa vse potrebe po kulturni in prosvetni rasti, ki jih občuti naš človek.« (Papić 1981, str. 181)

Oblikovanje prvega univerzitetnega učiteljskega kadra je prešlo različne faze, ker je šlo za določeno število učiteljev z ustrezno strokovno usposobljenostjo, ne pa tudi s pripravljenostjo, da vzgojno delo usmerjajo na način, kot si ga je zamišljal novovzpostavljeni režim. Papić (1981, str. 181) poudarja, da je tukaj šlo za nesporazume med naprednim in konservativnim razumevanjem. Kot konservativni elementi v družbi so bili namreč razumljeni vsi tisti, ki niso podpirali vseh političnih sprememb v družbi in šolstvu po drugi svetovni vojni, tisti »zaostali« ter tisti, ki jim vzpostavitev novega režima ni pomenila osvoboditve, »buržuji, reakcionarji in dekadenti« (Dobrivojević 2011, str. 7). Po drugi strani pa so bili napredni vsi tisti, ki so podpirali režim in nekritično sledili navodilom različnih političnih komisarjev, ki so celo sami bili pogosto komaj pismeni. To je razvidno tudi iz sestave prvega partijskega univerzitetnega aktiva, v katerem so sedeli ugledni borci in člani partije – ta je »odigral pomembno vlogo, da se ta mlada Univerza v Jugoslaviji postavi v vrsto najnaprednejših visokošolskih ustanov«, kakor je zapisano v Uredbi o katedrah na fakultetah, ki je bila sprejeta leta 1950 (Službeni list BiH št. 40 1950, str. 337).

Pedagoška teorija in praksa

Po letu 1948 so se pojavili novi družbeni tokovi, kar potrjujejo tudi stališča Tretjega plenuma CK KPJ leta 1949 o vzgoji in šoli, ustanovitev Pedagoškega društva BiH leta 1950 in časopisa *Naša šola* (*Naša škola*), uvajanje družbenega samoupravljanja v gospodarstvo in družbene institucije ter drugi ugodnejši pogoji za razvoj pedagoške misli in prakse v BiH. Na Tretjem plenumi CK KPJ je namreč

sovjetska pedagogika doživela kritiko – v okviru prej določenega predmeta pedagogike se pojavijo zahteve za preučevanje jugoslovanske pedagoške prakse in razvijanje teorije (Ilić 1989, str. 105). Od petdesetih let naprej v BiH še vedno ne najdemo celovitejših teoretskih in vidnejših empiričnih pedagoških raziskav. V pedagoški periodiki so najpogostejši strokovni instruktivno aplikativni prispevki (objavljeni v *Naši šoli*), v izdajateljski dejavnosti pa je bilo prevedenih nekaj knjig (Makarenko, Učinski, Skatkin), objavljen je bil učbenik pedagogike (Teodosić, *Pedagogika*) ter prvi bosansko-hercegovski priročniki za začetni pouk avtorice Dragice Čalić (prav tam, str. 105–106).

Kljub temu pa, kot navaja Ilić (1994), je bila z ustanovitvijo Pedagoškega društva SR BiH leta 1950 ustvarjena znanstvena organizacija, ki je 40 let prispevala k razvoju pedagoške znanosti in prakse. To društvo se je odlikovalo z odkrivanjem lastnih, avtentičnih rešitev za probleme pedagoške teorije in prakse. Člani in ustanovitelji društva so bili prvih 15 let še posebno aktivni v organiziranju profesionalnega usposabljanja učiteljev in njihovem strokovnem izpopolnjevanju. Sodelovali so pri oblikovanju, presojanju in razlagi šolskih reform, urejanju in izdajanju pedagoških časopisov, organiziranju znanstvenih srečanj idr. (prav tam, str. 33). Društvo je bilo tudi ustanovitelj časopisa *Naša šola*, sodelovalo pa je tudi pri ustanavljanju zbirke Kreativnost v okviru Zavoda za učbenike in učna sredstva Svjetlost v Sarajevu (Šušnjara 2015, str. 91).

Leta 1958 se je pojavila pobuda za ustanovitev katedre za pedagogiko; na filozofski fakulteti v Sarajevu se je zbral znanstveni podmladek. To so bili temeljni pogoji za bolj organiziran in dinamičen razvoj pedagoške znanosti. V tem času so bile narejene strokovne pedagoške analize izvedbe reforme šolstva v BiH ter vzgojno-izobraževalnega dela, denimo ta z naslovom *Osnovni programi nadaljnjega razvoja šolstva v BiH*, ki jo je *Svetlost* objavila leta 1962. V tem času se je v *Naši šoli* tudi zelo povečalo število strokovnih prispevkov domačih avtorjev o reševanju različnih didaktično-metodičnih in občnih pedagoških vprašanj. Nastala so tudi znanstvenoraziskovalna dela avtorjev, kot so B. Rakić, P. Mandić, N. Filipović, V. Bogičević idr. Prevajale in izdajale so se knjige in priročniki. Toda ne glede na določen napredek in pripravo znanstvenega kadra ter razvoj pedagoške misli se takrat v BiH še niso izvajale širše in bolj poglobljene znanstvene pedagoške raziskave, razen izdelave doktorskih disertacij (*Vzgojna vrednost literarne ustvarjalnosti mladih* (Nikola Filipović), *Moralni samonadzor kot problem moralne vzgoje mladine* (Petar Mandić)). Tudi takrat še ni bilo objav celovitejših monografskih del s trajno vrednostjo, razen zgodovinskopedagoške študije Đorđa Pejanovića iz leta 1953 pod naslovom *Srednje i stručne škole u BiH od početka do 1941. godine* (Srednje in strokovne šole v BiH od začetka do leta 1941) (Ilić 1989, str. 107–108).

Povojni razvoj izobraževanja v BiH do leta 1964/65 je imel naslednje značilnosti: pomembno povečanje števila vseh izobraževalnih ustanov, učencev in študentov, močan razvoj srednjega in visokega šolstva ter zaostajanje v tempu razvoja osnovnega šolstva (Milišić 2007, str. 324). Obdobje po letu 1963 pa odkriva drugačno intenzivnost in dinamiko razvoja pedagoške znanosti in znanstvenoraziskovalnega dela v BiH. Za razvoj pedagogike v SFRJ in tako tudi v BiH je bilo izredno pomembno Posvetovanje o stanju in problemih pedagoških znanosti, ki je bilo od 18. do 21. junija 1963 na

Sljemenu pri Zagrebu. Tam so analizirali dotedanji razvoj pedagogike in nakazali smeri njenega nadaljnega razvoja. V okolju izgradnje samoupravnega socializma sta tako družba kot vzgojna praksa zahtevali, da jugoslovanska pedagogika na nov, originalen način pristopi k reševanju novonastalih problemov vzgoje in izobraževanja. Čeprav je Ivan Filipović na tem simpoziju poudaril, da jugoslovanska pedagogika v tem obdobju »začenja zaostajati v odnosu na določen polet v predhodni fazi in v odnosu do dejanskih potreb vzgojne prakse in naše družbe ter v odnosu do nekaterih metodoloških gibanj in dosežkov v pedagogikah drugih socialističnih držav« (Filipović 1982, str. 461), Ilić navaja, da je v tem obdobju pedagoška znanost v BiH glede na svojo razvojno pot v prejšnjih letih dosegla zelo viden vzpon, če presojamo po številu znanstvenoraziskovalnih del, teoretskih razprav in člankov, objavljenih v znanstveni periodiki. Tako poudarja, da so bila znanstvenoraziskovalna dela domačih avtorjev takrat objavljena v časopisih *Naša šola*, *Poti in dosežki pri pouku in v vzgoji* (*Putevi i postignuća u nastavi i vaspitanju*), *Izkušnje* (*Izkustva*), *Šola danes* (*Škola danas – Mostar*), *Kažipoti* (*Putokazi – Tuzla*), pa tudi v pedagoških časopisih v Zagrebu, Beogradu, Osijeku, Novem Sadu, Titogradu, Splitu ... (Ilić 1989, str. 108). Prav tako je v tem obdobju naraslo število objavljenih monografij in celovitih pedagoških študij, didaktično-metodičnih priročnikov, doktorskih disertacij.² Iz vsega tega se vidi, da je bil čas med 1950 in 1963 (glede na vsa zgoraj navedena dogajanja) prelomno obdobje za razvoj pedagoške znanosti v BiH.

Hiter razvoj vzgojno-izobraževalnih institucij v BiH je omogočil tudi sodobnejšo obravnavo pedagoške teorije in prakse. Po statistikah je imela BiH leta 1980 približno 950.000 učencev in študentov, približno 3200 vzgojno-izobraževalnih institucij in približno 35.000 učiteljev na vseh šolskih stopnjah (Muradbegović 1984, str. 391–400). To je vodilo v povečanje potreb po strokovnjakih pedagogih v vzgojno-izobraževalnih institucijah in podjetjih (prav tam). V primerjavi z družbenimi akcijami, namenjenimi razvoju šolstva, prosvete in kulture, so bila vlaganja v razvoj znanstvenoraziskovalnega dela na področju pedagogike v BiH izredno skromna, kar se je kazalo tudi v številu znanstvenih kadrov ter številu, kakovosti in opremljenosti znanstvenih publikacij. Če bi odnos družbe do pedagogike v tem času primerjali z odnosom do nekaterih drugih znanosti, bi videli, da je bila pedagogika zapostavljena, ne samo po financiranju, temveč tudi po pomenu (Ilić 1994, str. 31). »Naša družba razume velik pomen vzgoje in šol za socialistični razvoj dežele (četudi je prisotno tudi nerazumevanje), toda še vedno ni povsem uvidela posebnosti tega področja, ki ga raziskuje in za katerega je poklicana, da se o njem izreče, pedagogika kot znanost [...] Ko se pojavijo težki vzgojni problemi ali učni neuspeh, se družbena kritika usmeri na pedagogiko, kar še bolj krni njen ugled [...] Vemo, da se je tudi negiral znanstveni značaj pedagogike.« (Franković 1963, str. 287) Pomembno je

² Pri Zavodu za izdavanje udžbenika Svjetlost, Sarajevo, so bile objavljene knjige: P. Mandić, *Seksualno vaspitanje omladine*, 1965; *Saradnja porodice i škole*, 1968; *Problemi polnog razvoja i ponašanja mladih*, 1969; *Inovacije u nastavi*, 1972; V. Bogičević, *Istorija razvitka osnovnih škola u BiH u doba Turske i Austro-Ugarske vladavine (1643-1918)*, 1965; B. Rakić, *Interuju u vaspitanju*, 1967; *Motivacija i školsko učenje*, 1970; N. Filipović, *Vaspitna vrednost literarnog stvaralaštva mladih*, 1968.; *Stvaralaštvo u nastavi*, 1969 idr. Od leta 1965 do 1978 je bilo na filozofski fakulteti u Sarajevu 14 zagovorov doktorskih disertacij s področja pedagogike.

omeniti, da se je pogosto poudarjalo, da je pogoj za razvoj pedagoške znanosti prav podpora raziskovanju v vzgoji in izobraževanju (Ilić 1994, str. 32).

Ustanovitev filozofske fakultete v Sarajevu in katedre za pedagogiko

Pred ustanovitvijo filozofske fakultete je bila v vsej BiH samo ena višja pedagoška šola, ustanovljena leta 1946 s sedežem v Sarajevu – tu so se šolali bodoči učitelji, poučevali pa so profesorji, ki so študij končali v Zagrebu in Beogradu. Pomembno je omeniti, da je bila na tej šoli leta 1950 odprta katedra za pedagogiko in da je ta študij dokončala samo ena generacija (okoli 20 študentov) – prav v času, ko je bila ustanovljena filozofska fakulteta v Sarajevu. Glede na to, da so si profesorji višje pedagoške šole že pridobili prve izkušnje na tem področju, jih je večje število prešlo na novoustanovljeno fakulteto, kadrovska pomoč pa je prišla tudi iz drugih republik (Šušnjara 2015, str. 90). Višja pedagoška šola je leta 1969 prerasla v pedagoško akademijo, na kateri so študirali bodoči vzgojitelji za predšolske otroke, učitelji razrednega pouka in predmetni učitelji za srbohrvaški jezik in južnoslovansko književnost, matematiko in fiziko ter učitelji gospodinjstva ter kemije (Smajkić 2004, str. 97).

Leta 1950 je bila z uredbo vlade BiH ustanovljena filozofska fakulteta v Sarajevu (Službeni list NR BiH št. 8/50, str. 66). V sestavi te fakultete so bile zastopane tudi naravoslovno-matematične skupine predmetov, ki so bile leta 1960 prenesene drugam. Od takrat sta v Sarajevu delovali dve fakulteti, ki sta izobraževali študente za učiteljske poklice: filozofska fakulteta za družbeno-humanistično skupino predmetov in naravoslovno-matematična fakulteta za naravoslovne in matematične predmete. Katedra je bila določena za osnovno pedagoško in znanstveno enoto na fakulteti z možnostjo vzpostavitve ustreznega inštituta ali laboratorija. Kjer ni bilo pogojev za ustanovitev katedre, so se oblikovale skupine predmetov (Papić 1981, str. 181–182). Prve katedre na filozofski fakulteti so bile za zgodovino, srbohrvaški oziroma hrvaško-srbski jezik, južnoslovansko književnost, germanistiko, anglistiko, orientalsko filozofijo, matematiko in fiziko ter kemijo in geografijo – vsega skupaj je bilo samo 18 profesorjev (Spomenica 1980, str. 13). Pozneje so ob povečevanju števila profesorjev in študentov katedre prerasle v oddelke. Znanstveni disciplini pedagogika in psihologija sta se organizacijsko in kadrovsko razvijali v okviru oddelka za filozofijo, ki je bil oblikovan leta 1956. Predavanja iz obče pedagogike je imel dr. Ante Fiamengo, profesor sociologije na katedri za filozofijo (prav tam, str. 59). Ministrstvo za šolstvo BiH je leta 1954 določilo, da se določeno število izbranih kadrov pošlje na študij v Beograd in Zagreb. Med študenti iz BiH, ki so takrat študirali v Beogradu, jih je večina imela končano učiteljsko in dve do tri leta delovne dobe v učiteljskem poklicu, nekateri pa so imeli tudi dokončano višjo pedagoško šolo. Petar Mandić je na filozofsko fakulteto v Sarajevo prišel leta 1954, Nikola Filipović pa leta 1959 – oba sta bila napotena v Beograd na specializacijo oziroma dodatno šolanje, da bi se lahko zaposlila na fakulteti. Po opravljeni specializaciji je predavanja za občo pedagogiko prevzel Petar Mandić, didaktiko pa je predaval Nikola Filipović (Šušnjara 2015, str. 90). Ko so na fakulteto prišli še Ismet Dizdarević, Muhamed

Muradbegović, Branko Rakić in Aleksandar Bojkovski, so bili izpolnjeni pogoji za ustanovitev katedre za pedagogiko, ki je začela delati jeseni leta 1963 (Muradbegović 1984, str. 392). Stalni učitelji na novoustanovljeni katedri so bili Petar Mandić, Nikola Filipović, Branko Rakić in Aleksandar Bojkovski (Spomenica 1980, str. 59–63). Vsi so bili tudi aktivni člani komunistične partije, Mandić in Bojkovski pa sta bila tudi udeleženca NOB, kot tudi Gojko Babić, ki je na katedro prišel leta 1965. Ta dejstva se v njihovih biografijah posebej poudarjajo. Z ustanovitvijo katedre za pedagogiko leta 1963 so bile dane tudi možnosti za znanstvenoraziskovalno dejavnost na področju pedagogike. Tega leta je bilo objavljeno celovitejše delo (monografija) kot rezultat raziskovanja zunajšolske aktivnosti v BiH³ (Ilić 1989, str. 103). Ilić (prav tam, str. 104) poudarja, da je po tej monografiji število znanstvenoraziskovalnih projektov nenehno naraščalo in da so objave pogosto pritegnile pozornost strokovne javnosti v celotni nekdanji državi. Takrat so se po njegovem mnenju začele korenite spremembe v profesionalnem usposabljanju pedagogov, organizaciji znanstvenih in strokovnih srečanj ter pri ustanavljanju in delovanju novih pedagoških knjižnic, knjižnih zbirk, časopisov in pri izdajateljski dejavnosti (prav tam, str. 104). Mandić je veljal za vodilnega pedagoškega raziskovalca v nekdanji Jugoslaviji na področju moralne vzgoje, inovacij pri pouku, humanizacije odnosov med spoloma in seksualni vzgoji (Spomenica 2011, str. 229).

Na katedri sta obstajala enopredmetni in dvopredmetni štiriletni študij. V enopredmetnem programu so bili glavni predmeti: *Obča pedagogika, Zgodovina pedagogike, Didaktika, Metodika, Andragogika, Predšolska pedagogika, Obča psihologija, Pedagoška psihologija, Psihologija otroštva, Psihologija mladostništva, Socialna psihologija, Zgodovina filozofije z estetiko in Logika*. Razen tega so bili še predmeti, ki so bili skupni vsem oddelkom in katedram na fakulteti: tuji jeziki, *Osnove družboslovja in Predvojaška vzgoja* (Statutarna odloka 1963, str. 7).

Zagon katedre je deloval spodbudno na razvoj pedagoških in psiholoških znanosti v BiH. V razmeroma kratkem času so bile ustvarjene institucionalne in kadrovske razmere za oblikovanje programskega temelja, pa tudi izboljšani pogoji za znanstvenoraziskovalno delo. Izvedene so bile številne teoretske, empirične in eksperimentalne raziskave, ki so bile vse bolj jasno in trdno vezane na metodologijo znanstvenega raziskovanja. V tem obdobju ni bilo institucij za znanstvenoraziskovalno delo in ni bilo možnosti za ustanovitev pedagoškega inštituta – zato tudi ni mogoče govoriti o družbeni podpori razvoju pedagoške znanosti (Ilić 1994, str. 31). Kljub temu je znanstvenoraziskovalno delo potekalo v okviru katedre in pozneje oddelka na filozofski fakulteti. Kadri, ki so sestavljali ta oddelek, so bili v glavnem iz BiH, vendar teh ni bilo dovolj. Zaradi tega so vabili profesorje iz drugih republik, da bi se katedra okrepila, vzporedno pa se je za prevzemanje določenih predmetov v prihodnosti izobraževal tudi podmladek. Predavatelji, ki so prihajali, so imeli status učitelja v dopolnilnem delovnem odnosu. Ponekod so imenovani tudi »kontraktualni učitelji« (Pregled predavanja iz 1977/78, str. 1). Tako že leta 1967 najdemo dr. Zlatka Pregrada iz Zagreba pri predmetu *Predšolska pedagogika*, dr. Mihaila Ogrizovića iz Zagreba pri predmetu *Zgodovina pedagogike*, dr. Borivoja Samolov-

³ Filipović N., *Vananstavne aktivnosti učenika*, Zavod za izdavanje udžbenika, Svjetlost. Sarajevo, 1963.

čeva iz Beograda pri predmetu *Andragogika*, vse do šolskega leta 1977/78, ko jo je prevzel dotedanji asistent, potem pa docent dr. Gojko Babić, ki je bil tega leta tudi dekan filozofske fakultete (Pregled predavanja 1977/78, str. 73). Prof. dr. Radivoja Kvaščeva iz Beograda najdemo v *Pregledu predavanj* leta 1971/72 pri predmetu *Pedagoška psihologija z metodiko psihološkega dela*, prof. dr. Nenada Havleka iz Beograda pri *Socialni psihologiji*, prof. dr. Borisa Petza iz Zagreba pri *Statistiki*. *Predšolsko pedagogiko* je predavala prof. dr. Darinka Mitrović. V *Pregledu predavanj* za šolsko leto 1971/72 ni bilo več *Zgodovine pedagogike* in tako je ostalo vse do leta 1992 (Pregled predavanja 1971/72, str. 146). Pozneje so bili angažirani dr. Dragutin Franković in dr. Tihomir Prodanović iz Beograda ter dr. Anđelko Krković in dr. Mladen Zvonarević iz Zagreba (Muradbegović 1984, str. 393). Dr. Dragutin Franković je bil učitelj v dopolnilnem delovnem odnosu pri predmetu *Komparativna pedagogika*, ki ga najdemo v popisu predavanj v šolskem letu 1971/72, v *Pregledu predavanj* za leto 1974/75 pa pri predmetu *Obča pedagogika s komparativno pedagogiko* (Pregled predavanja 1974/75, str. 126), v predmetniku in programu iz leta 1977 pa ta predmet ni bil naveden. Dr. Krković je bil nosilec predmetov *Statistika* in *Psihometrija*, dr. Zvonarević pa je prevzel *Socialno psihologijo*. Vsi ti profesorji so veliko prispevali k delu in razvoju oddelka za pedagogiko že samo s tem, da so bili priznani strokovnjaki jugoslovanske pedagogike (Muradbegović 1984, str. 393). Sicer pa bi bilo zanimivo podrobneje preučiti dostopne preglede predavanj in učne načrte ter programe, da bi ugotovili spremembe in razlikovanja v imenih predmetov ter ukinjanje določenih predmetov, ker ni bilo ustreznih kadrov, kot se je zgodilo s predmetom *Zgodovina šolstva* ali *Komparativno pedagogiko*.

Prvi študenti pedagogike

V času ustanavljanja fakultet so se lahko brez posebne odobritve vpisali samo tisti učenci, ki so opravili zaključni maturitetni izpit. Takih v BiH ni bilo dovolj in zato se je že takrat pojavil problem dovolj velikega števila vpisanih študentov (Ilić 1989, str. 178). Ena prvih študentk pedagogike na filozofski fakulteti v Sarajevu, danes upokojena univerzitetna profesorica Adila Pašalić Kreso (2015), je povedala, da so v šolskem letu 1963/64 študenti vpisovali ob pedagogiki še tuj jezik – takšna je bila praksa. Na vprašanje, zakaj so si izbrali ta študij, je odgovorila, da zato, ker »je bilo to nekaj novega, nekaj abstraktnega, kar je bilo videti zanimivo. Ni bilo programa dela, samo načrt. Vsi so se šele vpeljevali in profesorji so študentom brali iz skript ali zapiskov, saj ni bilo učbenikov. Težko je bilo študirati. Od 60 študentov jih je študij končalo zelo malo, zgolj pet ali šest,« je povedala prof. Kreso (2015), danes članica Akademije znanosti in umetnosti BiH (Komšić 2010, str. 230). Dejansko jih je v študijskem letu 1967 diplomiralo sedem, kot je zapisano v *Spomenici* iz leta 1980 (Spomenica 1980, str. 179). Učitelji, ki so pedagogiko prišli študirat iz prakse, so bili pri profesorjih bolj sprejeti kot gimnazijci, saj so bili študenti učitelji že seznanjeni z metodično-didaktično terminologijo in so se profesorji več pogovarjali z njimi. »Osvajali« so jih z »nakladanjem« (*pričologijom*), navaja prof. Kreso (2015).

Da bi rešili problem števila študentov, je senat filozofske fakultete na sestanku oktobra 1968 sprejel »Odločbo o vpisnih pogojih in načinu vpisa študentov na Filozofsko fakulteto v Sarajevu v študijskem letu 1968/69«. Ta odločba je odredila, da se na filozofsko fakulteto v Sarajevu lahko vpiše neomejeno število študentov. Pravico do vpisa so imeli kandidati, ki so končali naslednje srednje šole: gimnazijo, učiteljske, višjo pedagoško šolo (skupina družbenih znanosti), višjo politično šolo »Đuro Đaković«, srednjo novinarsko šolo, srednjo bibliotekarsko šolo, višjo vojaško akademijo JNA in druge vojaške tri- ali večletne akademije (Odluka 1968, str. 1).

Družbene potrebe so zahtevale strokovnjake pedagoge za delo v šolah in podjetjih ter socialnih službah. Pedagogi so bili zaposleni tudi na televiziji v izobraževalnih programih, na delavskih univerzah, kjer je bil center za izobraževanje odraslih, v nekaterih šolah v Sarajevu, v večjih podjetjih, kot sta bila Unis in Energoinvest, vendar tukaj z nazivom andragog, ker se je delo pedagoga povezovalo z delom z otroki (Kreso 2015). Cilj prvega koncepta katedre za pedagogiko je bil formirati splošen tip pedagoga, ki bi lahko prevzemal različne naloge v večjem številu vzgojno-izobraževalnih institucij. Ker so potrebe po razvoju pedagoških in psiholoških znanosti narasle, kar je bila tudi posledica družbenih potreb po kadrih pedagoške in psihološke usmeritve, se je pojavila pobuda za oblikovanje profila strokovnjaka, ki bi bil enakovredno pedagoško in psihološko izobražen. Tako je prišlo do naziva šolski pedagog-psiholog. To je bil tudi eden od razlogov, zakaj se je katedra za pedagogiko leta 1969 preoblikovala v oddelek za pedagogiko in psihologijo (Muradbegović 1984, str. 392).

Oddelek za pedagogiko in psihologijo je močno vplival na razvoj pedagoške in psihološke znanosti ter prakse v vzgojno-izobraževalnih ustanovah in podjetjih. Ob tem pa so, kot navaja Muradbegović (1984), člani oddelka veliko naporov vlagali v pripravo študentov za delo v izobraževalnih centrih podjetij. Zaradi metodološkega usposabljanja strokovnjakov za potrebe delovnih organizacij je oddelek organiziral tudi podiplomski študij, ki je trajal dve leti (štiri semestre). Podiplomski študij za pridobitev akademske stopnje *magister pedagoških znanosti* in *specialist tehnologije sodobnega pouka* je bil uveden v šolskem letu 1974/75. Cilj slednjega podiplomskega študija je bil uvesti kandidate v metode znanstvenega dela in jim omogočiti bolj poglobljeno in vsestransko preučevanje problemov znanstvenih pedagoških disciplin. To je bil redni študij, tako da se že zaposleni vanj niso mogli vključiti. Študenti so morali po opravljenih obveznostih, predpisanih s študijskim programom, zagovarjati magistrsko delo. Podiplomski študij za pridobitev naziva *specialist tehnologije sodobnega pouka* je trajal eno leto, v njem pa so se študenti seznanjali s tehnologijo sodobnega pouka (štiri ure tedensko) ter raziskovanjem pouka in spremljanjem rezultatov (dve uri tedensko). Tudi ta študij je bil redni – ob koncu so kandidati opravljali dva izpita, morali pa so tudi zagovarjati pisno specialistično nalogo (Kurbegović 1975, str. 93). Tako so se na filozofski fakulteti v Sarajevu znotraj podiplomskega študija oblikovali naslednji profili: profil občega pedagoga, tehnologija pouka, odgovorno starševstvo, humanizacija odnosov med spoloma in izobraževanje odraslih (Muradbegović 1984, str. 395). V prvih 20 letih je na oddelku magistriralo 46 kandidatov, devet pa jih je pridobilo naziv specialista. Oblikovan je bil tudi poseben doktorski študij, namenjen pridobivanju znanstvenega

podmladka – v prvih 20 letih je bilo 22 zagovorov doktorskih disertacij iz pedagogike in dva iz psihologije. Čeprav so se pojavljali predlogi za ustanovitev inštituta za pedagoško raziskovanje, pobuda ni bila nikoli uresničena (Muradbegović 1984, str. 395). V šolskem letu 1988/89 se je oddelek za pedagogiko in psihologijo razcepil na dva samostojna oddelka: oddelek za pedagogiko in oddelek za psihologijo (Komšić 2010, str. 229).

Položaj v visokem šolstvu v BiH po zadnji vojni (1991–1995)

Prizadevanje mednarodne skupnosti za demokratizacijo v obdobju po vojni v BiH je vplivalo tudi na povečanje zanimanja za akademsko izobraževanje kot sredstvo družbene promocije. Ta proces je bil podoben tistemu, ki se je dogajal v Jugoslaviji po drugi svetovni vojni. Tudi po nedavni vojni v BiH si namreč elite, ki so se v drugi polovici devetdesetih let dokopale do državnih funkcij, zagotavljajo svoje položaje s pridobivanjem »partijskih diplom«, potem pa gredo naprej v težnji po višjih akademskih kvalifikacijah, ki znova postajajo pogoj socialnega vzpona posameznika (Weber 2007, str. 28). Posledica ustanavljanja novih univerz med vojno je tudi dramatično povečanje števila študentov po vojni. Univerza v Sarajevu je leta 2000 z 25.000 vpisanimi študenti dosegla predvojno raven, tri leta pozneje pa je bilo vpisanih že 47.000 študentov. V deželi, kjer se gospodarstvo po vojnem razdejanju omejeno in počasi obnavlja, kjer je bila stopnja nezaposlenosti okoli 50 % in kjer je skupno število prebivalcev znatno upadlo, »ta politično predpisana kvantitativna ekspanzija za univerze pomeni, da so še bolj kot v osemdesetih letih primorane prevzeti njim tujo funkcijo socialnega ventila« (prav tam, str. 29). Pod takšnimi pogoji ostaja akademskemu izobraževanju regresivna funkcija podeljevanja formalnih akademskih nazivov. »Visoke šole v BiH pomenijo v tem pogledu verno sliko lastne družbe, v kateri dobivajo pomen avtoritarne oblike osebnosti pod vplivom vojne, medtem ko vse socialne institucije v istem času doživljajo dolgoročno upadanje avtoritete.« (Prav tam) Pri tem kot nov vidik komercializacije prihaja do ustanavljanja zasebnih fakultet in univerz. »Te komercialne ustanove, ki so nastale ob pomoči politične protekcije in kapitala iz krogov parlamentarnih strank, se financirajo s šolninami, ki so nedostopne povprečnemu državljanu. Novim političnim in ekonomskim elitam služijo za zaščito z vojno dosežene družbene promocije v naslednji generaciji ter za ohranjanje pozicij moči v okviru lastnega okolja.« (Prav tam)

Rezultat družbenih sprememb na univerzah ni razvoj nove akademske skupnosti, pa četudi z etničnim predznakom, temveč »prihaja do reprodukcije atomiziranega stanja razpadanja« (prav tam, str. 33). Eden od osrednjih elementov erozije univerzitetnega izobraževanja in znanja je trajna blokada generacijske zamenjave. Problem reprodukcije učnega osebja, ki je nastal kot posledica vojnega dogajanja, je privedel do staranja kadrov na bosansko-hercegovskih univerzah. Na sarajevski univerzi je npr. skoraj polovica profesorjev stara 55 let ali več. Hkrati pa je tam, kjer prihaja do zamenjave generacij, opazna uporaba uveljavljenega principa negativne selekcije. K temu prispeva tudi zapleten postopek odobravanja magistrskih in doktorskih tez, proces, ki pogosto traja od enega pa do treh let in tako pomeni

sredstvo uveljavljanja birokratske samovolje. »Vzporedna procesa blokade in negativne selekcije mladih znanstvenikov sta dodatno okrepljena z izgubo družbene vrednosti akademskih poklicev in njihovo materialno degradacijo.« (Prav tam)

Pri tem se je zgodila tudi bolonjska reforma, v katero so visokošolske institucije vstopile nepripravljene – kaže se precejšnja neuskkljenost točkovanja ECTS in načinov študiranja. Situacija v BiH je glede izobraževanja nasploh precej zapletena. Z implementacijo bolonjskega procesa študija od študijskega leta 2005/06 so se razlike na področju izobraževanja znotraj posameznih univerz bistveno povečale v primerjavi s prejšnjim stanjem. To lahko prepoznamo ob sočasni uporabi modelov različne dolžine trajanja študija (3+2, 4+1, 5+0), različnih akademskih nazivov in različnih pristopov k fenomenu bolonjskega procesa in njegovemu razumevanju (Protner idr. 2014, str.11).

Danes je na oddelku za pedagogiko študij organiziran v dveh ciklih – dodiplomski in podiplomski študij po modelu 3+2. Na obeh študijskih stopnjah obstaja možnost enopredmetnega ali dvopredmetnega študija, kar je že tradicija tega oddelka. Oddelek za pedagogiko poleg omenjenih študijskih programov v okviru aktivnosti, ki so vezane na idejo vseživljenjskega učenja ter permanentnega strokovnega izpopolnjevanja, redno organizira tudi pedagoško izobraževanje učiteljev srednjih strokovnih šol (v obsegu enega ali dveh semestrov), ki te izobrazbe niso pridobili v času svojega dodiplomskega izobraževanja (Komšić 2010, str. 230).

Leta 2001 je oddelek v sodelovanju z Univerzo Joensuu (Finska) pripravil izvirni mednarodni bolonjski magistrski študij z naslovom *Individualizacija in inkluzija v izobraževanju*. Študij se enakovredno izvede v materinščini in angleščini, pri čemer del poteka na Finskem, kjer študenti bivajo en mesec. Diplomanti dobijo diplome, ki so veljavne v BiH in na Finskem, finska diploma, ki temelji na točkovanju ECTS, pa je veljavna v vsej Evropi. Prva promocija teh mednarodnih magistrstov pedagoških znanosti je bila leta 2005 v sklopu počastitve 55. obletnice ustanovitve Filozofske fakultete Univerze v Sarajevu (Komšić 2010, str. 232).

Leta 2007 je oddelek organiziral XIII. Kongres združenja komparativnih pedagogov z naslovom *Živeti skupaj: edukacija in medkulturni dialog*. Oddelek je bil in ostal prostor zbiranja prosvetnih delavcev in strokovnjakov, ki so se ukvarjali z oblikovanjem šolske politike ter strokovnim in znanstvenim delom. Imel je in ima neprecenljiv pomen za izobraževanje profila šolskega pedagoga, nezamenljivega strokovnega kadra, ki ga najdemo v skoraj vsaki šoli v BiH, pa tudi v drugih dejavnostih. Diplomirani pedagogi danes delajo na področju založništva, novinarstva, kulture, umetnosti, pa tudi v politiki, socialnem delu, v nevladnem sektorju, ki se ukvarja z izobraževanjem in pravicami otrok itd. Nekaj najpomembnejših revij, kot so *Naša šola (Naša škola)*, *Prosvetni list (Prosvjetni list)*, *Izobraževanje odraslih (Obrazovanje odraslih)*, *Didaktični kašipoti (Didaktički putokazi)*, so urejali in urejajo učitelji in člani tega oddelka ali pa njegovi ugledni diplomanti ter uveljavljeni sodelavci (Komšić 2010, str. 230–232).

Sklep

Iz povedanega lahko ugotovimo, da je Bosna in Hercegovina prehodila težavno pot pri snovanju in zagotavljanju temeljev za visoko šolstvo. Brez posebnih izkušenj in kadrov, ki bi lahko ustrezno in kakovostno ustanavljali fakultete kot temelj univerze, se je ta nekdanja jugoslovanska republika znašla v težkem položaju. Papić (1981, str. 181) poudarja: »Tako kot je raven osnovnega izobraževanja najbolj očitien kazalec širine, na kateri temelji izobraženost nekega naroda, tako se v univerzi izraža višina, do katere se je neka dežela povzdignila v svojem izobrazbenem in znanstvenem dosežku.« Tako tudi Babić (Babić, Kovačević 2000, str. 6) opaza: »Med tem, ko so se v drugih deželah jugoslovanskega nacionalnega teritorija ustanavljali znanstveni zavodi, visoke šole in strokovno-znanstvene organizacije, ko se je v teh deželah oblikovala in krepila družbena podlaga za normalno in uspešno razvijanje znanstvenih aktivnosti, so se v Bosni in Hercegovini šele začeli postavljati temelji sodobnega osnovnošolskega izobraževanja, pri čemer so bili tudi ti elementarni naporji znatno oslabljeni zaradi materialnih in političnih težav, družbenih predsodkov in večje ali manjše ravnodušnosti okolja.« Kljub temu je Bosni in Hercegovini ob pomoči drugih republik v nekdanji Jugoslaviji uspelo leta 1949 ustanoviti univerzo na podlagi pravne, medicinske, kmetijsko-gozdarske, veterinarske in tehnične fakultete.

Leta 1950 je tudi filozofska fakulteta postala del te univerze. To fakulteto je sestavljalo več oddelkov in kateder, nam pa je bila najbolj zanimiva katedra za pedagogiko, pozneje oddelek. Če ne bi bilo prvih entuziastov, učiteljev, ki so se predano posvetili nadaljevanju svojega izobraževanja, bi katedra za pedagogiko težko prerasla v oddelek in bila zanimiva za študente.

Na vprašanje, zakaj so vpisovali pedagogiko, so študenti (kot smo že omenili) odgovarjali, da je bilo to nekaj novega in se jim je zdelo zanimivo. Pogoji študija niso bili lahki. Ni bilo knjig, profesorjev, asistentov. Vse ovire so se reševale sprti. Pozneje se je položaj popravil, oddelek za pedagogiko je postal vodilen na filozofski fakulteti, o čemer priča tudi položaj dekana, ki so ga večkrat zasedli člani oddelka. Razen tega je bil prvi človek oddelka Nikola Filipović pomemben politik tistega časa, predsednik predsedstva SR BiH (1988–1989). Tudi njegovi kolegi so imeli visoke položaje v takratni državi. Danes je politična ideologija na žalost še vedno navzoča v izobraževalnih strukturah. Bologna je dodatno zapletla vzgojno-izobraževalno situacijo. Kljub temu pa moramo priznati, da na Univerzi v Sarajevu obstajajo kakovostno izobraženi in perspektivni mladi znanstveniki, ki želijo prispevati k izboljšanju izobraževanja. Ob zamenjavi generacij odhaja v pokoj večje število rednih profesorjev in ti mladi ljudje so velik potencial za preobrazbo bosansko-hercegovskih univerz, ki bodo obstale samo, če bodo sledile immanentnemu poslanstvu te pomembne družbene institucije.

Prevedel: dr. Edvard Protner

Literatura in viri:

- Babić, A., Kovačević D. (2000). Prilog o historiografiji srednjovjekovne Bosne i Hercegovine. *Most* XXVI/131 (42), Mostar, str. 73–79.
- Bevanda, M. (2001). *Pedagoška misao u BiH, 1918-1941*. Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu.
- Dizdar, S. (1998). *Razvoj i perspektive u obrazovanju nastavnika u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Federalno ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport.
- Dobrivojević, I. (2011). Od ruralnog ka urbanom, modernizacija Republike Bosne i Hercegovine u FNRJ 1945-1955. H. Kamberović (ur.) *Identitet Bosne i Hercegovine kroz historiju: zbornik radova*. Sarajevo: Institut za historiju, 2. zvezek.
- Filipović M. (ur.) (1982). *Naučni skup Bosna i Hercegovina prije i nakon ZAVNOBiH-a*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- Franković, D. (1963). Stanje i problemi pedagogije u našem društvu. *Pedagogija*, 18, št. 3, str. 284–303.
- Godišnjak 1981/82* (1981). Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu.
- Godišnji izvještaj učiteljske i s njom spojene I. narodne osnovne djačke škole kao vježbaonice u Sarajevu* (Izvještaj). (1888). (škol. god. 1888/89). 24.
- Ilić, M. (1989). Periodizacija razvoja pedagoške nauke u Bosni i Hercegovini (1945-1980). *Naša škola*, št. 3–4, str. 97–113.
- Ilić, M. (1994). *Savremeni tokovi u pedagogiji*. Banja Luka: Novi glas.
- Ilić, M. (2005). Naučno-metodološke vrijednosti pedagoško-didaktičkog opusa profesora dr-a Nikole Filipovića. *Zbornik radova Znanstvenog skupa 28. V. 2002*. Filozofski fakultet Sarajevo. Sarajevo, str. 50–59.
- Ivanić, Lj. (1963). O nekim uzrocima slabog uspjeha učenika završnih razreda osnovne škole. *Prosvjetni list*, št. 212.
- Komšić (ur.). (2010). *Spomenica 60.godišnjice Filozofskog fakulteta u Sarajevu (1950-2010)*. Sarajevo: Filozofski fakultet.
- Kreso, A. P. (2015). *Intervju z avtorico*. Sarajevo, 21. september. Filozofska fakulteta Univerze v Sarajevu.
- Kreso, P. A., Muratović, H., Rangelov-Jusić, R. & Trbić, Dž. (2006). Nacionalni izvještaj Bosna i Hercegovina. V P. Zgaga (ur.), *The prospects of Teacher Education in South-East Europe* (str. 171–207). Ljubljana: Centre for Educational Policy Studies.
- Kurbegović M. (1975). Uloga odsjeka za pedagogiju i psihologiju na Filozofskom fakultetu u Sarajevu u formiranju kadrovskih potencijala. *Naša škola*, št. 1–2, str. 87–94.
- Milišić, S. (2007). Razvoj prosvjete, nauke i kulture u Bosni i Hercegovini, 1945-2003. V M. Filipović (ur.), *Naučni skup Bosna i Hercegovina prije i nakon ZAVNOBiH-a*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- Muradbegović, M. (1984). Dvadeset godina Odsjeka za pedagogiju i psihologiju. *Naša škola*, št. 5–6, str. 391–400.
- Nastavni plan i program Filozofskog fakulteta Sarajevo*, 1977. godina.
- Odluka o uslovima i načinu upisa studenata na Filozofski fakultet u Sarajevu u školskoj godini 1968/69*. (1968). Sarajevo: Savjet Filozofskog fakulteta, Univerziteta u Sarajevu.
- Papić, M. (1972). *Školstvo u Bosni i Hercegovini za vrijeme Austrougarske okupacije (1878-1918)*. Sarajevo: Veselin Masleša.

- Papić, M. (1981). *Školstvo u Bosni i Hercegovini (1941-1955)*. Sarajevo: Svjetlost.
- Petranović, B., Končar, R., Radonjić, R. (1985). *Sednice Centralnog komiteta KPJ 1948-1952*. Beograd: Izdavački centar Komunist. (Izlaganje Rodoljuba Čolakovića na Trećem plenumu CK KPJ, n. d. 342)
- Petranović, B., Končar, R., Radonjić, R. (1985). *Sednice Centralnog komiteta KPJ (1948-1952)*. Beograd: Izdavački centar Komunist. (Izlaganje Avde Hume na Trećem plenumu SK KPJ, n. d. 352)
- Pregled predavanja 1968-1969*, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 1968.
- Pregled predavanja 1971-1972*, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 1971.
- Pregled predavanja 1974-1975*, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 1974.
- Pregled predavanja 1977-1978*, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 1977.
- Protner, E., Medveš, Z., Batinić, S., Miovska Spaseva, S., Radeka, I., Spasenović, V., Šušnjara, S., Zorić, V., Vujisić Zivković, N. (2014). The Bologna Reform of Subject Teacher Education in the Newly Founded States in the Territory of the Former Yugoslavia. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, št. 1, Beograd, str. 7–28.
- Službeni list NR BiH št. 40*, 1950
- Službeni list NR BiH, št. 8*, 1950.
- Smajkić, S. (2004). *Obrazovanje nastavnika osnovne škole u Bosni i Hercegovini (1946-1986)*. Sarajevo: Pedagoška akademija.
- Spomenica (1950-1980) Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu*. (1980). Filozofski fakultet, Sarajevo.
- Statutarna Odluka Filozofskog fakulteta u Sarajevu o nastavnom planu i osnovnim pravilima studija*. (1963). Sarajevo: Filozofski fakultet.
- Svrdlin, Đ. (2005). Život i djelo Nikole Filipovića. V: *Zbornik radova Znanstvenog skupa 28. V. 2002*. Filozofski fakultet Sarajevo, Sarajevo, str. 29–44.
- Špago, S. (2005). Pedagogija i politika u pogledima prof. dr. Nikole Filipovića. V: *Zbornik radova Znanstvenog skupa 28. V. 2002*. Sarajevo: Filozofski fakultet, str. 132–134.
- Šušnjara, S. (2013). *Razvoj specijalnog školstva u Bosni i Hercegovini od 1958. do 1990. godine*. Zagreb-Sarajevo: Synopsis.
- Šušnjara, S. (2015). Development of school systems and pedagogy in Bosnia and Herzegovina from the period after the World War II to the 1970s. *Journal of Contemporary Educational Studies*, št. 2, str. 78 – 94.
- Weber, B. (2007). *Kriza univerziteta i perspektive mladih naučnika u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Fondacija Fredrich Ebert.
- Zaninović, M. (1968). *Kulturno-prosvjetni rad u NOB-i*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika.

